

KABA ESZTER

„Drága jó szüleim!”

Kohányi Kálmán naplója az orosz hadifogságból
(1914–1915)

Ifjabb Kohányi Kálmán tartalékos zászlós egyike volt azoknak a fiataloknak, akik az „augusztusi láz” hevétől fűtve,¹ a hadüzenet után jóformán azonnal jelentkeztek a frontra. Kohányi a budapesti Műegyetemen folytatott tanulmányokat a háború kitörését megelőzően, de az 1914. évi tanév október 7-i megnyitóján már nem volt jelen. Kohányi nem egyedülként vállalta a frontszolgálatot: 1914 októberéig közel másfél ezer hallgatótársa vonult be az egyetemről. Az egyetem vezetése messzemenően támogatta elhatározásukat, hangsúlyozva a műszaki értelmiség felelősségérzetét a kialakult helyzetben.² A fiatal egyetemisták a háborús propaganda által vezérelve, részben a korcsoport nyomásának is engedve³ igyekeztek a frontra abban a hiszemben, hogy „egyetlen nagy csata” után vége lesz a háborúnak, azaz ha most nem szereznek harci tapasztalatot, akkor sosem. Együttal bíztak II. Vilmos nevezetes uralkodói ígéretében is: *„Mire a levelek lehullanak, katonáink hazatérnek!”* Vagyis úgy gondolták, a háborús kaland életük egy kurta fejezete lesz csupán.

¹ Az 1914. augusztusi európai eufóriáról és a háborúhoz való viszony megváltozásáról bővebben: GYANI Gábor: Augusztus és október között félúton. In: EGRY Gábor–KABA Eszter (szerk.): *1916 – a fordulat éve? Tanulmányok a Nagy Háborúról*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2017. 13–25.

² BATALKA Krisztina: *A Műegyetem az I. világháborúban. Szakdolgozat*. ELTE BTK, Budapest, 2016.

³ Az 1914-es generációról lásd MOLNÁR Eszter Edina írását ugyanebben a számban: Testvér és háború. Balázs Béla és Bauer Ervin az első világháborúban. *Múltunk*, 2018/2. 4–25.

Kohányi a 6. tábori tarackezred⁴ katonájaként indult a harc-
terre, és a tomasovi csatában⁵ könnyebb sérüléseket elszenved-
ve esett hadifogságba 1914. augusztus 28-án. A fiatal zászlósról
az ütközet után hetekig nem tudtak semmit hozzátartozói, sőt,
egy sebesült bajtársa azzal kereste fel édesapját Kassán, hogy
fiát egy srapnel darabokra tépte.⁶ Végül nyolc héttel később ka-
pott levelet a család a halottnak hitt fiútól: sérülései ellenére jól
van, sebeit kórházban ápolják.⁷

A sportos fiatalember, aki 1911-ben a felső-magyarországi
atlétikai bajnokságon 100 és 220 yardos⁸ síkfutásban is dobo-
gós helyen végzett,⁹ hamar visszanyerte egészségét.

Kohányi először Moszkvába került, majd fogságának fél
éve alatt gyakorlatilag keresztülutazta az orosz birodalmat.
A transzszibériai vasúton¹⁰ történt utazásairól különös apró-
lékossággal számolt be – vasút iránti érdeklődésén nem cso-

⁴ A Ferenc Ferdinánd főherceg nevét viselő 6. számú tábori tarackosezred-
törzs helyőrsége Kassán állomásozott. Az ezred 1854-ben 10. tüzérezred néven
alakult, 1908-tól vált tarackosezreddé. A tarack az ágyúhoz hasonló, de annál
rövidebb csövű löveg.

⁵ Tomasovnál 1914 őszén több alkalommal is megütközött a közös hadse-
reg és az orosz haderő, mindkét oldalon nagy veszteséggel. A tomasovi csaták
azért is nevezetesek, mert az ekkor zsákmányolt orosz ágyúkat állították ki
hadizsákmányként a Parlament épülete elé. *Az Újság*, 1914. október 4.; *Az
Érdekes Újság*, 1915. október 10.

⁶ Egy hős kassai fiú halála. *Kassai Napló*, 1915. május 28.

⁷ Kohányi a fején és a lábán sérült meg, a karját pedig a sebesülésének
köszönhetően begipszelték.

⁸ 1 yard = 0,9144 méter.

⁹ *Budapesti Hírlap*, 1911. augusztus 29. Kohányi 1911-ben több atlétikai
versenyen is elindult és a 18 év alattiak ifjúsági versenyén a 100 yardos táv-
ban országosan a legjobb eredményt érte el. *Nemzeti Sport*, 1911. december 24.
1912-ben viszont már betöltötte 18. életévét, így a nyári versenyeken már nem
indulhatott el a Kassai Atlétikai Klub versenyzőjeként. *Nemzeti Sport*, 1912.
május 19. Mivel nem ismerjük Kohányi pontos születési dátumát, ezekből az
adatokból következtethetünk arra, hogy 1894-ben születhetett, azaz 1914-ben
húszéves volt. 1913-ban átigazolt a BEAC-hoz (Budapesti Egyetemi Atlétikai
Club), vagyis egyetemista korában is komolyan atletizált. *Sportművelés*, 1913.
szeptember 15.

¹⁰ A transzszibériai vasútvonal Szentpétervár és Vlagyivosztk között szál-
lította utasait. Eredeti hossza az 1917-es forradalom előtt 9508 kilométer volt,
épitését 1891-ben kezdték, átadására hivatalosan 1903-ban került sor.

dálkozhatunk, hiszen édesapja, idősb Kohány Kálmán¹¹ MÁV-állomásfőnök volt Kassán. A zászlós megfordult a vasútvonal mentén lévő nagyobb városok szinte mindegyikében. Mivel rögtön a háború elején fogságba esett, egy olyan rendszerben szerezte hadifogoly-tapasztalatait, amely még nem volt felkészülve a hadifoglyok fogadására. Tisztként ráadásul jóval nagyobb szabadságot élvezett, mint legénységi társai: míg meg nem érkezett Kelet-Ázsiába, gyakorlatilag felügyelet nélkül járt-kelt pillanatnyi állomáshelyén, élvezve az adott város nyújtotta lehetőségeket, a cukrászdákat, éttermeket és nem utolsósorban a férfitársaságra kiéhezett hölgyek figyelmét. Szállása és ellátása általában véve sokkal jobb volt, mint később fogságba került tiszttársaié.¹² Ez a helyzet Krasznaja Rjecskára érkező változott meg. Szüleinek 1915 márciusában kelt levelében már szabadságának teljes elvesztéséről számolt be: *„nálunk a rabokat nem őrzik úgy. Egy katonai telepen lakunk kint, amely háromszoros fegyveres állandó őrgyűrűvel van körülvéve. A külvilágtól teljesen és hermetikusan el vagyunk zárva”*.

A honvággyal küzdő fiatalember hadifogsága idején rendszeres feljegyzéseket készített, a naplójában lévő utalásokból arra következtethetünk, hogy Kassán élő családjával is élénk levelezésben állt. Naplójegyzeteit 1914. szeptember 6-án kezdte vezetni, azokat 1915. február elejéig rögzítette. Hátrahagyott írásait nem lehet klasszikus értelemben vett naplónak nevezni, hiszen azokat nem az eseményekkel egyidejűleg, hanem hetekkel, olykor hónapokkal később készítette. Ugyanakkor az írás pontosságából és összeszedettségéből arra következtettem, hogy rendelkezésére állhattak olyan jegyzetek vagy vázlatok is, melyeket rögtön a történések után készített.

Naplójegyzeteinek részletessége feltételezi, hogy Kohányi előre tervezte, megírja visszaemlékezéseit a hadifogságban töltött

¹¹ Az édesapa nem elégedett meg állomásfőnöki pozíciójával: 1913-ban elindult városában a községi választásokon, de alulmaradt a megmérettetésben. *Népszava*, 1913. december 9.

¹² A hadifoglyok helyzetéről általában: Eszter KABA: Alltag in den russischen Kriegsgefangenenlagern im Ersten Weltkrieg. Tatsachen und Irrglauben In: Róbert FIZIKER–Csaba SZABÓ (Hrsg.): *Der erste Weltkrieg aus ungarischer Sicht*. Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, Wien, 2015. 409–426.

időszakáról – olyan megfigyelő szemével írt, aki nem saját magának szánja, mintegy mementóként feljegyzéseit, hanem szűk vagy akár tágabb környezetének szeretné elmesélni az oroszországi viszonyokat. Kohányi finom részletességgel ábrázolta épített környezetét, a városokat, ahol megfordult.

Utolsó, 1915 márciusában kelt levele és naplója 1915. április 16-án bekövetkezett halála után, egykori fogolytársai jóvoltából került haza. A zászlós haláláról néhány sorban több hírlap is megemlékezett,¹³ a *Kassai Napló*ban azonban valóságos búcsúztató szerepel: itt a halál okát hivatalosan szívszélhűdésben állapították meg, nem hivatalosan arról szólt a fáma, hogy Kohányi sokadik sikertelen szökési kísérletének köszönhetően halt meg – menekülés közben eltalálta egy golyó.¹⁴ A szívszélhűdést cáfolhatja Kohányi atlétikai múltja, a szökési kísérletekről szóló híresztelést pedig saját naplója. A legvalószínűbb oknak a metilalkohol-mérgezés tűnik – ez az állítás a Hadtörténelmi Levéltárban található dokumentumgyűjtemény¹⁵ egyik lapján szerepel, forrásmegjelölés nélkül, így a kijelentés sajnos ellenőrizhetetlen.

Kohányinak és többi, a harctéren, illetve a fogságban elhunyt műegyetemi társának emlékét az egyetem vezetősége 1915 őszén rektori beszédben örökítette meg.¹⁶

¹³ *Budapesti Hírlap*, 1915. június 3.

¹⁴ Egy hős kassai fiú halála. *Kassai Napló*, 1915. május 28.

¹⁵ Ifj. Kohányi Kálmán tartalékos zászlós naplója a krasznaja rjecskai orosz hadifogolytáborból. Tanulmánygyűjtemény 3258.

¹⁶ BATALKA Krisztina: I. m. 33.

A forrásról¹⁷

A forrás maga nem eredetiben, hanem gépelt másolatban található meg a Hadtörténelmi Levéltár gyűjteményében,¹⁸ összesen 34 oldalon. Ebből 4 oldal terjedelmű Kohányi Kálmánnak 1915. március 1-jén kelt levele szüleikhez, amely a rágépelte megjegyzés szerint a naplóval együtt került haza Oroszországból. Ez után 2 oldalon Kohányiról szóló újságcikkek szintén gépelt másolata következik. Az egyik cikk a *Kassai Napló* 1915. május 28-i tudósítása *Egy hős kassai fiú halála* címmel, a másik cikk *Az Est* című lap néhány soros beszámolója Kohányi fogságba kerüléséről.

A gyűjtemény 7. oldalán kezdődik a tényleges napló, amely összesen 23 oldalból áll. Az iratanyagban található még egy névsor is, melyet Kohányi állított össze – a feljegyzésből nem derül ki, milyen szempontok alapján. Ezt a névsort használtam fel a naplóban szereplő személyek beazonosításához, a róluk szerzett információkat lábjegyzetben rögzítettem. A listán nem szereplő személyek beazonosítására teljes név és egyéb adat hiányában nem vállalkoztam.

Az anyagban két darab, kézzel rajzolt (másolatban fennmaradt) vázlat is van, a krasznaja rjecskai tábor egy részletéről, illetőleg Kohányi barakkjáról.

Mivel az eredeti forrás nem állt rendelkezésemre, ezért a napló szövegének közlésénél a mai helyesírás szabályait követtem, beleértve az orosz települések nevét is. Azokat a szavakat, amelyek feltételezésem szerint az egykorú szóhasználat szerint szerepelnek a szövegben (például gage [gázs], transport), megtartottam, ahogy a gépelt szövegben lévő aláhúzásokat, kieme-

¹⁷ A lábjegyzetek elkészítésénél, ahol külön forrást nem adtam meg, az alábbi művekre támaszkodtam. GALÁNTAI József: *Az I. világháború*. Korona Kiadó, Budapest, 2000.; GALÁNTAI József: *Magyarország az első világháborúban*. Budapest, Korona Kiadó, 2001.; SZIJJ Jolán–RAVASZ István (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000. A fordítások elkészítéséhez angol, német, orosz és francia szótárakat használtam. Az életrajzi adatokat esetenként az Arcanum Digitális Tudománytárban található első világháborús veszteséglistákból egészítettem ki.

¹⁸ Ifj. Kohányi Kálmán tartalékos zászlós naplója a krasznaja rjecskai orosz hadifogolytáborból. Tanulmánygyűjtemény 3258.

léseket is. A szövegben az általam tett kiegészítéseket szögletes zárójel jelöli.

A gépelt naplóban vannak szövegekői kérdőjelek – feltételezésem szerint azért, mivel a gépíró nem tudta kibetűzni a kézírást –, ezeket a bizonytalanságokat a forrásközlésben is meghagytam és (?) -lel jelöltem.

Kohányi Kálmán z[ás]z]lós hadifogoly naplója

[1914.] szept[ember] 6.

A moszkvai negyed, ahová vittek, körülbelül a mi kőbányai negyedünknek felel meg.

A vezető diákjaink félve jelentették, hogy a kórház, ahová kerülünk, egy negyedrangú kórház. Amint a későbbi tények igazolták is a szomorú valóságot. De amíg ezt elérhettük, még hajnali 2 óráig kellett várni a hideg őszi éjben, jobban mondván hajnalban a későbbi nyomorúságra. Újból megérkezik egy convoy és megindul: szomorú batyus transport a kórházba.

Beérünk egy kórházba, egy Schwester¹⁹ fogad, hogy nincsen egy hely sem, a diák vigasztal, hogy majd lesz hely, s ment a Spítál hanidhoz²⁰ (?). Az idősebb tisztek összeestek a fáradságtól, éhségtől, álmatlanságtól, végigfeküdtek a kórház köves folyosóján. A barakk-kórház rossz falain csak úgy fűjt be a híres orosz szél. Mi fiatalok összébújva melegedtünk.

Egyszerre nyílik az ajtó, s megjelenik vagy öt impozáns alak, eleinte azt hittük, oroszok, utóbb kisélt, hogy porosz tisztek, itt találkoztunk először porosz tisztekkel, azonnal elmúlt az álunk s megkezdődött az ismerkedés. Eggyel közülük különösen jó barátságot kötöttem, Grosse vezérkari századossal, aki később nagy szerepet játszott a mi fogságunkban.

Közben visszajön a muszka²¹ diák, s jelenti, hogy van már helyiség.

¹⁹ Die Schwester = nővér (német).

²⁰ Das Hospital = kórház (német). A „hanid” szót a gépelt kéziratban is megkérdőjelezték, valószínűleg nem sikerült kiolvasni.

²¹ Muszka = orosz (szleng).

Elvezetnek egy fa barakkba, ahol csupa priccs volt egy egyedüli kórházi köpennyel leterítve s ez lesz a mi tanyánk.

(Jobban körülnézve kisl, hogy egy szifilisz barakkba²² jutottunk, nyílt sebekkel!!!!)

Egyik kiáltó példája a híres orosz egészségügyi szolgálatnak.

Nem tekintve semmit, végigfeküdtünk a nyomorult priccsen, s arra ébredtem föl, hogy egy muszka katona rázogatót.

[1914.] szept[ember] 7.

Dél felé járt már az idő, s akkor hoztak egy kevés ágyneműt s kórházi pokrócokat. Ebédet is kaptunk, csit²³ és fasírozott húst, ez a fasírozott hús később még nagyon sokat szerepelt fogoly étlapunkon. Csendes beszélgetéssel telt el a nap, délután az operációra került a sor. Az én sebemet is megnyitották s alaposan kitisztítva új kötést kapok, lábamon és karomon hasonlóan. Akkor vettek ki M[a]j[o]r²⁴ Skala sebéből egy golyót. A poroszokkal beszélgettünk egész nap. Új híreket mondanak. Grosse, a keletporosz vezérkari tiszt elmondja a königsbergi vonal²⁵ védelmét. A moszkvai h[a]dt[udományi] iskola²⁶ növendékei járnak

²² A szifilisz elsősorban szexuális úton terjedő nemi betegség, amely az első világháború idején minden hadviselő félnek komoly gondot jelentett. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében 1915-ben 12,2%-os volt a nemi betegek aránya, a fertőzés több százezer katonát érintett. 1915 nyarán a Hadügyminisztérium hivatalt állított fel a tábori bordélyok ellenőrzésére és szabályozására, ennek köszönhetően a fertőzöttek aránya 1916-ban már csak 6,4% volt. A betegek gyógyulása akár hónapokig eltartott. – Kiss Gábor: Nemi betegségek az osztrák–magyar haderőben az első világháború idején. In: SZABÓ Dániel (szerk.): *Az első világháború*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 666–669.

²³ A csú (oroszul: му) egy orosz leves, amelynek fő alkotóeleme a káposzta.

²⁴ Der Major = őrnagy (német).

²⁵ Königsberg, ma Kalinyingrád, balti-tengeri kikötőváros. 1914 augusztusában a franciák sürgetésére Oroszország átkaroló hadműveletet indított Kelet-Poroszország ellen, hogy csapást mérjen az ott állomásozó német 8. hadseregére. Az offenzíva során Pavel Rennenkampf orosz lovassági tábornok csapataival ostrom alá vette Königsberget – sikertelenül.

²⁶ Oroszországban 1864-ben (a krími háborúban elszenvedett vereség után) alakították át a katonai képzés rendszerét. Katonai gimnáziumokat hoztak létre, ahová már nem nemesi származású diákokat is felvettek. A tisztképzést a gimnázium után következő katonai akadémiákra ruházták át, külön intézményekben képezték a tengerészet, a tüzérség és a majdani vezérkar tagjait is. – SZABÓ Miklós: *Az orosz nevelés története (1888–1917)*. Forrás: <http://>

a fogoly látogatására. Egy schwester jelenik meg d[él]u[tán], és meghozza a hírt, hogy mindenki értesítheti a hozzátartozóit egy lapon. Nagy örömmel vesszük a hírt és meg is írjuk lapjainkat. Délután egy vöröskeresztes hölgy összeszedi őket, nem tudjuk, eljutnak-e rendeltetési helyükre.²⁷

[1914.] szeptember 8.

Másnap egész nap a kórházkertben szórakozunk, dacára a hűvös, szeles időnek. A városból hozatunk egyet-mást, s estig olvasgatással telik az időnk.

[1914.] szept[ember] 9-én reggel jön egy orosz orvos, megvizsgál mindenkit, s kijelenti, hogy a helyre szükség van, a könnyű sebesülteket elviszik. Rám nem került volna még a sor, de mivel a megszokott társaságunk egy részét vitték, elhatároztuk Hasenohrrel,²⁸ hogy mi is megyünk.

Délután érzékeny búcsút véve visszamaradt társainktól, összeállott egy kis csoport tiszt menésre készen. Grosse és egy öt-hat porosz tart[alékos] kadett,²⁹ Wasák,³⁰ Oklt, Hasenohrl, Amler,³¹ Linkes³² és Wassba,³³ kisebb társaság azonkívül.

www.kodolanyi.hu/oroszcivilizacio/doc/hasznos/szabo_orsz_neveles.pdf
(Letöltve: 2018. 05. 28.)

²⁷ Az esetek többségében úgynevezett tábori postai levelezőlapokat bocsátottak a hadifoglyok rendelkezésére a családjukkal történő kapcsolatfelvételhez. A levelezőlapok hátulját esetenként előre megvonalazták, ezzel is korlátozva a közölhető információ mennyiségét. A hadifoglyok által küldött lapokat és leveleket a cenzúra kézbesítés előtt gondosan átvizsgálta.

²⁸ Hasenohrl Ferenc hadnagy, a császári és királyi egri 60. gyalogezred tisztje.

²⁹ Kadét vagy hadapród: tisztjelölt, katonatiszti iskola növendéke.

³⁰ Wasák főhadnagy, a 17. Landwehr tisztje. A Landwehr a magyar honvédséghez hasonló osztrák haderő, szemben a közös hadsereggel.

³¹ Amler Antal hadnagy, a 9. honvéd gyalogezred tisztje.

³² Linkes Ferenc zászlós, 9. honvéd gyalogezred. A zászlósok a tisztí és a tiszthelyettesi rendfokozat között helyezkednek el.

³³ Wass Hugó hadnagy, a 10. honvéd gyalogezred tisztje.

Jakubovszky hadn[a]g[y], Soltész Jenő, Jasiovič Landsturm³⁴ kad[é]t és három cseh zászlós. A három cseh állandóan visszavonulva tőlünk, Kandellka és Kralik.

A csehekkel már kezdettől nem szimpatizálunk.³⁵ Szóval ez a társaság elindul a villamosmegálló elé. Onnan villamoson óriási néptömeg kíséretébe, akik főleg a poroszok sisakját bámulják meg, elérünk hosszú, kétórás kocsizás után egy sötét mezőre, onnan pedig gyalog este $\frac{1}{2}$ 8 is lehetett, a teherpályaudvarra, amely mellett egy óriási kantinnal ellátott katonai barakk volt padokkal, lócákkal, odavitték a legénységet és minket. Mi tudomásunkra hozták, hogy itt éjjelezünk, s szecsasz³⁶ indulunk (a sze csasz a muszkáknál néha egy óra, néha egy nap, de néha 2 hónap is, amint ezt különösen a gázszi kifizetés³⁷ körül tapasztaltuk). Tehát itt kell éjjelezni, ráfekszünk az asztalokra, s ott próbálunk aludni éhesen, szomszjasan egy-két órát, engem hamar elnyomott az álom, és bizony reggel ébredtünk fel.

[1914.] szept[ember] 9. S[z]uda! S[z]uda!³⁸ És a muszka altiszt parancsára elindulunk, mögöttünk a legénység. Elérkeztünk vagy 8 kocsiból, teherkocsiból álló vonat elé, a legénységet bevagonírozták egy-kettőre, s most Grosse az altiszthez fordul, hogy mi hová szálljunk be, amire ez reámutat egy első marhaszállító kocsira, tessék! Hiába minden ellenkezés, minden

³⁴ Der Landsturm = népfelkelés (német). A Német Birodalomban azok a 17 és 42 év közöttiek alkották, akik nem tartoztak a hadsereg kötelékébe.

³⁵ A csehek iránt érzett ellenszenv 1917 kora nyarán jelentkezett markánsabban Magyarországon – az ellenérzést a vicclapok karikatúrák formájában jelenítették meg. Lásd erről: TAKÁCS Róbert: *Háború és ellenségkép a Borsszem Jankó c. élcclapban*. Kézirat. Megjelenés alatt. 28–30.

³⁶ Сеїчас = most (orosz).

³⁷ A hadifoglyok jogállásának alapja az az 1907-es hágai konvenció volt, amelyet minden hadviselő állam, köztük Oroszország is, magára nézve kötelezőnek ismert el. A konvenció értelmében a fogva tartó államnak gondoskodnia kellett a foglyul ejtett katonáról és oly módon kellett ellátnia, mintha az a saját katonája volna. Oroszország a foglyok élelmezését úgy biztosította, hogy napidíjat fizetett számukra: a közlegények 25, míg a tisztek 75 kopejkát kaptak naponta. Kohányi a napló további részében „gage”-ként vagy „gagi”-ként említi ezt a járandóságot, amelynek pontos és rendszeres kifizetésére valójában soha nem került sor.

³⁸ Сюда = ide (orosz).

beszéd, személyszállító kocsit nem adnak, kénytelenek vagyunk beszállni. Hát bizony elég szomorú a helyzet, de végül Hasenöhrlben és bennem feltámad a magyar humor, és dacára a tragicomicus helyzetnek, megkezdjük a magyar viccelődést. A kocsikban szalma sincsen, csupán a deszkapadokon hálunk több éjen és napon át, a felső részen Hasenohrl, Linkes, Amler, Wass és én. Egész nap tolatnak velünk a moszkvai állomáson, míg végül estefelé megindulunk. Az orosz kísérő altiszt a mi kocsink olsa (?), aki nap nap mellett kifizeti a mi 75 kope[j]ka³⁹ zsoldunkat élve wurston⁴⁰, csáján⁴¹ és bulkán,⁴² amit az állomások melletti lafkákban⁴³ lehet kapni. Lafka elárúsító bódé az állomások mellett főleg III. osztályú utasok részére, elég olcsó, 1 font⁴⁴ cukor 18-20, egy bulka 5, egy ½ font wurst 10-15 kopek. Meleget természetesen napokon keresztül nem láttunk, borotvátlanul, mosdatlanul éljük napjainkat. Estefelé ki-külünk a wagonajtóba, s rágyújtunk egy-egy magyar népdalra, amelyre a németek felelnek az „Heil dir in Siegeskranzokkal”.⁴⁵ Éjjel keveset lehet aludni, mivel sokat szenvedünk a hideg miatt, inkább délután próbálunk aludni, már amennyire a feder⁴⁶ nélküli teherkocsikba ezt lehet. Néha reggelre ébredve azt gondoltam, a fejem szakad szét folytonos rázástól.

Grosse elmondja a németek taktikáját, hogy az egész német haderőt franciákra vetették, csupán a Königsberg vonalat védelmezte 2 német hadsereg. Már itt is kitűnik a német egoizmus, amit azután általában tapasztaltunk a németeknél. G. derék, jó ember, büszke porosz, aki prototípusa a germán vezérkarinak, jól beszél oroszul és így a telegrammok⁴⁷ szövegét lefordítja nekünk. Néha ki-k szállunk, ahol szörnyen megbámulnak bennünket az oroszok és germanszki officíreket,⁴⁸ úgy

³⁹ A kopejka az orosz rubel váltópénze (1 rubel = 100 kopejka).

⁴⁰ Die Wurst = kolbász, hurka (német).

⁴¹ Чай = tea (orosz).

⁴² Булка = cipó (orosz).

⁴³ Лавка = üzlet, bolt (orosz).

⁴⁴ Font, németül Pfund, a köznyelvben ez fél kilogrammot jelent.

⁴⁵ Helyesen: „Heil dir im Siegerkranz” – a német császári himnusz első sora.

⁴⁶ Die Feder = rugó (német).

⁴⁷ Das Telegramm = sürgöny, távirat (német).

⁴⁸ Der Offizier = katonatiszt (német).

a lafkákban, mint a buffetekben, ahol különösen a nők szimpátiáját élvezzük, akik tartják ezüst cigarettatárcájukat s különös, mondhatnám a kokettséig menő szimpátiával szemlélnék bennünket.

Az orosz nők! Általában nagyon, igazán modern francia divat szerint öltöznek, noha ez az öltözködés nem mindig mutat a legfinomabb izlésre, de magok a ruhák, a ruhadarabok és toilette⁴⁹ cikkek külön-külön mind come il faut-ok,⁵⁰ az összhangba azonban nem mindig tudják hozni, p[éldának] o[káért] francia lakkcipő, lila selyemharisnya, kék alj, sárga blouse,⁵¹ fekete prébunda, fehér kócsagos fekete tokk,⁵² sárga svéd kesztyű, ezüst fonott retikül, amely okvetlen magába rejt egy ezüst cigarettatárcát. Erősen kifestve, főleg az ajkuk, poudre quantum satis,⁵³ szemöldök ívelve, körmök manikűrözve, de nem francia, hanem angol módszer szerint inkább gömbölyűre, mint hegyesre. És ez az elmaradhatatlan erős parfüme, főleg vera-violette⁵⁴ és chrisantin, de elvéve californiai papaver⁵⁵ is. Általában a bódulásig parfümírozzák magukat. Később alkalmam volt több orosz hölgy lakására bejutni, de mindig fejfájással távoztam onnan.

Nők csinosak, vonzók, elegánsak, a kokettálásra⁵⁶ mindig készek, nem magas termetűek, sötét haj, sötét szem. Ami a férfinépet illeti, annál slendriánabb,⁵⁷ annál izléstelenebb, annál plumpok⁵⁸ – hacsak nem katona az illető – hogy borzalom európai szemmel ránézni.

⁴⁹ Toilette = öltözet (francia).

⁵⁰ Helyesen: comme il faut = illendő, mintaszerű (francia).

⁵¹ Blouse = blúz (francia).

⁵² Valójában tokkalap, ami egy elegánsabb, közepes keménységű kalap volt, belül selyembéléssel látták el.

⁵³ Quantum satis = amennyi csak kell (latin)

⁵⁴ A Vera Violetta ibolyaillatú parfüm 1894 óta volt elérhető a hölgyek számára.

⁵⁵ A krizantém és a kaliforniai pipacs kedvelt parfümösszetevők voltak a századfordulón.

⁵⁶ Kokettieren = kacérkodik (német).

⁵⁷ Der Schlendrian = nemtörődöm/rendetlen ember (német).

⁵⁸ Plump = esetlen.

A legutolsó falusi boltos legény egy Edward hozzájuk képest, ha vasárnap felöltözik.⁵⁹ Az uniformis eltünteti a férfiföltözködés hibáit.

A marhavagonba való utazás bizony sok-sok hideggel és kellemetlenséggel járt.

[1914.] szept[ember] 10. Rengeteget neveltünk útközben Jakubovszky hadnagyon, aki minden állomáson a bámulásunkra összegyűlt néphez quasi⁶⁰ beszédeket intézett, hogy íme, milyen az orosz előzékenység, hogy marha waggonba transportál bennünket, holott a mi hadifoglyaink szalonkocsiban utaznak. A nép az orosz nyelven tartott beszédet mint egy orákulumot⁶¹ hallgatta! Minden állomáson járt a főnöknél, hogy legalább szalmát adjanak, de bizony nem jutott. Egy állomáson kimegyünk a restaurációba⁶² egy csire, ami alatt Kralik a vestibülbe⁶³ az állomás térképét nézegette, és meglátja a muszka csendőr, nyakon kapja, viszi be a waggonba. Átkutatja a holmiját, hogy nincsen-e benne kompromittáló adat v[agy] irat. Jellemző az orosz csendőrségre. Átlag naponként 200-300 werstnyi⁶⁴ utat tettünk meg. (1 werst 1,100 méter) a masinákat ezen az úton mindenütt naftával fűtik, óriási a kalóriatartalma a naftának. (1 kg C [szén] 3100 kal[ória] 1 kg nafta 27-30.000 kal[ória])⁶⁵

A vidék egyhangú, lapos, erdős, a földek kitűnő feketék, de megmunkálatlanok, a kereszték ott állnak, és nincs, aki csé-

⁵⁹ Utalás VII. Edward angol királyra (1841–1910), aki uralkodóként nagy hatással volt a férfidivatra. Ő hozta divatba többek között a szmoking és a fekete nyakkendő viselését a fehér nyakkendő és a frakk helyett, valamint neki köszönhető az a szokás is, hogy a zakónak csak a felső gombját kell begombolni – rossz nyelvek szerint pusztán azért, mert az elhízott uralkodó már nem is volt képes begombolni azt.

⁶⁰ Quasi = gyakorlatilag (latin).

⁶¹ Oraculum = jóslat (latin), itt: mindentudó bölcs.

⁶² Das Restaurant = étterem (német).

⁶³ Das Vestibül = előcsarnok (német).

⁶⁴ Вёрста = verszt (orosz), a metrikus rendszer bevezetése előtt Oroszországban használatos távolság-mértékegység. (1 verszt = 1066,78 méter).

⁶⁵ A nafta nyers petróleumból előállított, rendkívül gyúlékony folyadék. Motorok hajtására is használták, a 19. század végétől mind gyakrabban váltották ki vele a kőszentet.

pelje, órák hosszat megy a vonat, míg egy-egy embert látunk, a falvak szegények, szalmafedeles kunyhók, amelyekből a szép templomok mint drágakövek jelennek meg. Érdekes contrast.⁶⁶

Várost nem is láttunk Moszkvát elhagyva, csak csupa falut. Az állomásokon revolveres személyzet tesz szolgálatot. Az állomások emeletes, részben földszintes épületek fából, orosz feliratokkal. A vonat menti őrházakban asszonyok tesznek szolgálatot.

[1914.] szept[ember] 11. Reggel megérkezünk egy orosz állomásra, ahol egy III. oszt[ályú] személykocsit találunk, s nagy örömkre hozzácsatolják a vonatunkhoz és minket áttessékelnek.

Kevés olyan örömem volt az életben, mint ez, hogy egy III. osztályú kocsinak valaha így meg tudok örülni, sohasem gondoltam volna. A muszka III. személykocsikat nem szabad a miénkhez hasonlítani, amint már említém, a muszka vasút elsőrangú, a kocsijai szintén. Fűthető, kényelmes ülésekkel, melyek szélesek, a középső rész felállítható, úgy, hogy egy szakaszban négy ember kényelmesen aludhat, ami természetes is, mert a hosszú úton másképp abszurdum volna a civilnek az utazás. Elég az hozzá, hogy befeküdtünk a befűtött III. osztályba és egy ½ órán belül a rázós kocsi után olyan mély álomba merült a mélyen t[iszte]lt társaság, hogy délután volt, mire felébredtünk.

A kocsin mosdószoba is van, egy isteni mosdás, utána élveztük az utazást.

[1914.] szept[ember] 12-én érkeztünk meg Szamarába, ahol ott kellett volna maradnunk. A transportunk idáig szólott. Azt gondoltuk, no végre véget ért ez az istentelen utazás, talán itt majd letelepedünk.

Ráértünk most a Volgát megszemlélni, már messziről csillogott az ezüst nyelv-szalag. Mindig és mindig közelebb értünk, a Volga-híd előtt megálltunk, a kocsinkba beszáll egy fegyveres őrség, az összes ablakokat fölhúzzák, nehogy egy bomba re-

⁶⁶ Contrast = ellentét (angol).

püljön le a mi kenyérzsákunkból a hídra, amely egyedüli vasútvonala ennek a nyavalyás nemzetnek.⁶⁷ Messziről feltűnik Szamara, a város. (CAMAPA).

Szamara óriási kiterjedésű, 100-150.000 lakosú város. A pályaudvara tele orosz transporttal, amelyik mind a harctérre tartott, itt mondta nekem egy fiatal orosz tiszt: kedves bajtárs úr, bárcsak ott tartanék már én is, ahol ön! t[udni]i[llick] a fogságba – majd folytatva: azt hiszem, én leszek az első, aki átfutok, különben is forradalmár vagyok.

Az állomás maga olyan, mint a miskolci személy p[álya] u[dvar].⁶⁸ Bennünket kiszállítanak s egy gyalog transportba óriási néptömeg kíséretébe bevisznek a laktanyába. A város utcái rendezettek, lóvonat jár rajtuk. Este megjelenik a városparancsnok a barakkban, és kijelenti, hogy legnagyobb sajnálatára csak a Wachlokálba⁶⁹ tud szállást adni, minden hely el van foglalva. Szimpatikus lengyel ezredes volt. Így kerültünk éjjelre az áristomba,⁷⁰ ahol szalmás priccse háltunk. Reggelre két társunk meg is bogarasodott,⁷¹ persze ez megint nem ment hecc nélkül. Az őrizet nem volt erős, másnap reggel egy orosz tiszt vezetése alatt mi, a sebesültek egy szanatóriumba mentünk. A szanatórium elsőrangú, kitűnő kezelés. Egy schwester meglátta az eltépett nadrágomat, kézen fogva bevitt egy fürdőszobába, ott meleg vizet engedett a kádba, hogy megfürödjem. Természetes rendkívül hálás voltam neki. Amíg én fürödtem, azalatt a schwester megvarrta a nadrágomat.

Utána vissza a laktanyába. Az orosz ezredes nagyon szívélyes volt és egy tiszt vezetése mellett beengedett a városba.

Csinos város, a belső negyed elsőrendű, elegáns cukrászdák, kávéházak. A városban fehérneműt és egy csomó enni-

⁶⁷ Kohányi a transzszibériai vasútvonalra utal.

⁶⁸ Kohányi jól ismerhette a miskolci pályaudvart, hiszen a budapesti Műgyetem és szülővárosa, Kassa között feltehetően vasúton közlekedett és itt szállt át. A két ütemben épülő Budapest–Miskolc-vasútvonalat 1870-től, a Miskolc–Kassa-vonalat 1860-tól használhatta az utazóközönség.

⁶⁹ Das Wachlokal = őrszoba (német).

⁷⁰ Áristom = börtön, fogda.

⁷¹ A szalma a bolhák és az atka „búvóhelye”, a higiénés körülmények miatt a fronton harcolók és a hadifoglyok is rendszeresen küzdöttek az élősködőkkel.

valót vásároltam, többek között 2 üveg piros bort, dacára az alkoholtilalomnak.

Az egész úton mindenütt óriási néptömeg kísért, úgy, hogy előre sem tudtunk jönni. A kísérőnk azt mondta: Omszkba kerülünk, kétszer akkora város, mint Szamara. Biztattak, hogy milyen jó dolgunk lesz ott, szabad szállás, kardot kapunk⁷² stb. Közbe bevezet egy cukrászdába, az tele hölgyekkel, egy pillanat sem telt el, máris körbe volt az asztalom véve nőekkel, kínáltak cigarettával, süteménnyel, csokoládéval, a kísérőm elmagyarázta, hogy 3 sebem van, erre nem tudtak hová lenni a csodálat[tól] az egyik nekem ajándékozta az ezüst retiküljét, később Barnaulba a levegőre ment.⁷³

Kocsin mentem vissza a kaszárnyába, ahol már vártak társaim.

Elindultunk a vasúti állomásra, ott már készen várt a kocsi s kellemes emlékekkel hagytuk ott Szamarát.

[1914.] szept[ember] 13-tól 19-ig tartó utazás következett. Mindinkább elhagytuk Európa határát, a tevés karavánok mindennaposak. Lassanként hozzászokik szemünk a hegyekhez. Elérjük az Urált, más körülmények között talán szép lett volna az utazás, de így bizony inkább szomorú. Az Urál maga gyönyörű, szerpentin, itt-ott alagúton megy a vad erdőkben a vonat.

[1914.] szept[ember] 15-én délben 1h 30-kor lépjük át Ázsia határát. Egy hatalmas kőoszlop a vonal mentén jelzi a határt.⁷⁴ Az emberek ugyanazok. Legfeljebb a nőkbe látni egy kis keleti vonást. A kurdok, tatárok mindennapi látvány. A kurd és kaukázusi csinos arcú, a tatár csúnya, piszkos, sunyi. Szembe velünk folyton katona transportok, szinte aggodalommal nézünk már a háború el (?), pláne telegramm hírekre, amely 100.000 foglyon alul nem is adják a számot. Útközben kapunk egy transportot

⁷² A hágai egyezmény szerint a foglyul ejtett katonák személyes holmijaikat tarthatták csak meg a hadifogságban, fegyvereiket át kellett adniuk a fogva tartó állam képviselőinek.

⁷³ Levegőre ment – azaz el kellett adni.

⁷⁴ A transzszibériai vasútvonal mentén Európa és Ázsia határát egy fehér obeliszk jelzi.

magunkhoz, amelyben sok-sok magyar fiú van. Ezekről majd később.

15-én érkezünk Teschabinszkba,⁷⁵ itt egy transportot kapunk a „Magdeburg” cirkáló legénységéből és tisztekből. Hozzánk kerül a kapitány Habenicht, igazi „grand seigneur”⁷⁶ kedves úriember, a segédtsztje ob[er]l[eu]t[nant]⁷⁷ Bender, aki eleinte szimpatikus volt, de később belőle is kiütött az egoista porosz. A harmadik tiszt Neumann bácsi, a közkedveltségnek örvendő igazi joviális⁷⁸ bácsi, aki mindjárt a snapszos⁷⁹ üveggel köszönt jó napot, köpcös, 35-36 éves tengeri főka, aki minden helyzetben kellemesen találta bele magát. A 3 másik 3 decckoffizier,⁸⁰ idős tengeri altisztek.

Elmondták, hogy a „Magdeburg” hogy ment tönkre. Zátonyra futott közel Rigához.⁸¹ Azonkívül sok érdekes dolgot a tengerész életről.

[1914. szeptember] 18-án megérkeztünk Omszkba, itt a gyönyörű Ázsia egyik legnagyobb városát csak messziről látjuk: folyóparton épült, szép nagy négyemeletes paloták az Irtis partján, a b[uda]pesti Duna-part felejthetetlen benyomását tették. Omszkba délutánig állott a vonatunk. Itt találkoztam Kocsis kollegámmal. Az állomási vendéglőben ebédeltünk, majd ebéd után a vasúti kocsik előtt a Kelet-Szibéria kormányzója, Smiedt generális⁸² mindegyikkel kezét fogott, és bemutatkoztunk neki. Itt kaptunk orosz köpenyeket s egypár fehéreneműt.

Itt tudtuk meg, hogy Barnaulba kerülünk.

⁷⁵ Ezt a települést nem sikerült azonosítani.

⁷⁶ Grand seigneur = előkelő úr (francia).

⁷⁷ Der Oberleutnant = főhadnagy (német).

⁷⁸ Joviális = nyájas, vidám.

⁷⁹ Der Schnaps = pálinka (német).

⁸⁰ Der Deckoffizier = fedélzeti tiszt.

⁸¹ Az SMS Magdeburg 1911-ben készült, a Császári Haditengerészet egyik könnyűcirkálója volt. Mindjárt a háború kezdetén, 1914. augusztus 26-án elveszett az észti partoknál a Balti-tengeren – zátonyra futott több száz főnyi legénységével.

⁸² Tábornok, az ezredesnél magasabb rangú katonai vezető.

Még egy este a vonatba (kellemetlen incidens Jakubovszky⁸³), s 19-én délután megérkeztünk Novonyikolajevszkbe.⁸⁴

A városkából nem sokat láttunk, kivittek az Ob partjára, ahol egy óriási fehér személyhajó várt minket – BYLLE-BULLE⁸⁵ 3000 személyes hajó. Itt egy nagyon kellemes csalódás ért. Szibériában egy úszó hodályt vártunk, s helyette a Bulle egy minden modern európai komforttal berendezett hajó, 2-2 tiszt jutva egy cabinba, villanyvilágítás, meleg-hideg fürdő, elsőrangú, de drága konyha, pincérkiszolgálás, elsőrangúan berendezett fülkék és bársonypamlagos étkező.

A[z 1914. szeptember] 19-21-ig tartó utazás egy kellemes emléke egész orosz tartózkodásomnak.

A kellemes járású hajón az első éjjelt fényesen töltöttem Linkessel egy kabinba, utána megfürödve, megborotválkozva megyünk az étkezőbe, ahol ebédre a konyha „Bendercki”⁸⁶ gulyással kedveskedik. Pénzem, az véletlenül volt elég. Még Nyikolszkba, ahol a hátamon egy batyuval álldogáltam (a moszkvai kórházból elhoztam a vánkoscihát s abba pakoltam összvagyonomat, nem merve senkire bízni a szegénységemet), odajön hozzám egy orosz tiszt, s kérdezi, hogy nincs-e magyar pénzem. Egy hűszkoronás papírpénzem volt még, na gondoltam, ezt megfogtam.

4-5 rubellel váltották be a 20 koronás papírt, kérek tőle szó nélkül 10 rubelt és ideadja azonnal, el is igyekeztem onnan. Szóval arany napok voltak, a hajón úgy éltünk a kadéttal, ez volt a Linkes neve, mint a grófok. A tisztek kártyáztak a szalonokba, aludtunk, olvastunk, szóval mesésen telt el a 2 nap.

A vidék egyhangú, sima, unalmas, lakatlan, itt-ott egy őrkunyhó. Egy-egy muzsik⁸⁷ kis egylovas kétkerekűje tűnik ott,

⁸³ Kohányi erről nem írt részletesen.

⁸⁴ Novonyikolajevszk 1925-től Novoszibirszk.

⁸⁵ Ilyen nevű hajót nem sikerült azonosítani, ugyanakkor lehetséges, hogy Kohányi tréfált a névvel, hiszen a die Bille hajófart, a der Bulle pedig tenyészbikát jelent németül.

⁸⁶ Венгерский = magyar (orosz).

⁸⁷ Oroszországban a felszabadult jobbágyból lett paraszt megnevezése, a „muzs” = férfi szóból származik.

majd itt fel. Éjjel kiültünk a hajó orrára, és onnan figyeljük a világitó bójákat.

[1914.] szept[ember] 21-én délután négy óra felé feltűnik Barnaul látkepe, csinos nagyváros benyomását tette. A kikötőben 2-3 nagy kéményes nagy hajó füstölgött. A hajóállomáson óriási a közönség, akiket a rendőrség és katonaság tartott egy kordonnal távol. Különösen hölgyközönség néz minket érdeklődéssel. Beülünk kettesével egy-egy kétfogatúba, és hajtunk a parton a tisztí kaszinó felé. A házak fából készültek, egyemeletesek, de különösen a kaszárnya felé nagyon elegánsak. Beérünk a kaszinóba, amely étkezdével és bufettel kapcsolatos, először egy nagy terembe helyeznek el, majd későbbre jobb elhelyezést ígérnek. Vaságyak matraccal.

A barnauli szép napok [1914.] IX. 21 – X. 20-ig

Az első napokban a kijárás csak engedelemmel volt lehetséges, később szabad kimenőnk volt reggel 9-től este 8-ig. A kellemetlenségek csak abból származtak, hogy a városi rendőrség és a katonai hatóság nem tudott megegyezni, ebből kifolyólag a mi kimenőnket hol megengedték, hol megint bevonták. Az első kimenő. Négyen mentünk ki a várost alaposan megnézni. Az impressióim⁸⁸ maradtak.

A kulturálatlanság egyrésztől, másrészt a kultúra legmagasabb foka, a városnak két leánygimnáziuma van, de hogy a járdán a patkányok, mint a kutyák szaladgálnak, s hogy ezen senki sem botránkozik meg, sőt oly szelídek, hogy követik az embert, ez az a híres orosz kultúra, amelyet ez a híres nép a nyugati kultúra fölé akar és mer helyezni. A 100 ezer lakosú városnak egy fürdője van, szappant csak elvéve kap az ember, de parfümöt és hajkenőcsöt a legutolsó lafkába is kap az ember, valódi Rouge és Galut.⁸⁹

Általában Párizst, és ami francia, azt majmolják mindenben, de természetesen az ő kultúrájukhoz mértén. Manikürt kapsz

⁸⁸ Impresszió = benyomás, hatás.

⁸⁹ Valószínűleg elírásról van szó – a francia, parfümökkel és egyéb kozmetikumokkal kereskedő, 1862-ben alapított cég neve Roger et Gallet.

mindenhol, de egy körömkefe után összejártam az egész várost, de sehol nem kaptam.

Mosdótáluk az nincsen, egy olyan csepegő, falra erősített dobozban mosdanak.

Mikor egy alkalommal egy hölgygel, akivel megismerkedtem, aki éppen akkor jött be hozzám, amikor reggel mosdásomat végeztem, azt kérdezte, hogy mi, magyarok miért fürdünk mindennap, hisz az ő tisztjeik csak a kezüket és szemüket mossák meg reggelenként. (Egy Generalstabsarznak⁹⁰ volt a 8. gimnazista csinos lánya.)

Tessék most a kultúrát elképzelni. Az utcákon a por állandóan bokán felül van. A lakosság, még a legszegényebb is, kocsin, egylovason jár. Mindenkinek van egy lova és egy kétkerekűje.

Láttam gyönyörű orosz trappereket,⁹¹ különösen vasárnap délután, mikor a szomszédos birtokosok bejönnek. A lótartás lehetősége is, 50-60 rubel egy elsőrangú csikó.

A gyalogjárók csak a korzón járnak.

Van a városban két mozi, ahol a Max Linder-darabok mindennapiak.⁹² Egy igazán jó étterme, a „MEDZBEC”, ahol egy-néhányszor étkeztünk, s egy kávéház-cukrászdája, amelyben mindennaposak voltunk.

A Singer gépnek⁹³ lerakata, amelynek ügynöke Dittrich tart[alékos] muszka tiszt, a mi felügyelőnk volt. Egy cigány asszonya, aki B[uda]pesten is járt. Szóval a nyugat is erősen

⁹⁰ Der Generalstabsarzt = vezértörzsorvos (német).

⁹¹ Trap = régi, diszes lószerszám (angol).

⁹² Max Linder (1883–1925) francia filmszínész, rendező, némafilmsztár. A franciákkal szövetséges Oroszországban nyilvánvalóan nem volt akadály a Linder-filmek vetítésének, azonban Magyarországról a háborús évek alatt „számúzték” a francia kultúrát, így Linder filmjeit sem vetítették. A színész maga is bevonult, és megsebesült a harctéren – a magyarországi lapok egyből halálhírét keltették. 1916-ban pedig már arról számolt be a *Színházi Élet*, hogy a „feltámadt” Max Lindert felmentették a harctéri szolgálat alól, és egy amerikai filmgyárral írt alá egyéves szerződést. *Színházi Élet*, 1916/3. 31.

⁹³ Az amerikai Isaac Merritt Singer 1857-ben alapította varrógépgyárát, amely 1860-ra már a világ legnagyobb varrógépgyárává nőtte ki magát.

dolgozott. Más vaspengét, mint Selingenit⁹⁴ sehol sem kap az ember, más vásznat, mint rumburgit⁹⁵ sehol sem.

Minden, de minden külföldi, a híres orosz kultúrállamban.

Sok német exportált⁹⁶ lakott Barnaulba, azonkívül sok német mérnök barnaul-omszki és evvel kapcsolatban az Ob híd építésénél. A város egyébként akkoriban föl volt dűlva, mivel az alkoholtilalom elrendelésekor a lakosság fellázadt, gyűjtogatott, rabolt, csak a kozáknak sikerült rendet csinálni.

Vízvezeték nincsen, a járda deszkapadló.

Végül a nők. Nem tudom, az idegenszerúségü[n]k hatott, vagy tényleg a szeretetre méltóságunk, de az tény, hogy nem tudtunk néha az indiszkrétségtől szabadulni.

Hogy az utcán megszólítottak és sans géne⁹⁷ meginvitáltak magukhoz egy csájára, az mindennapi dolog volt. A kaszárnya mögötti kis erdő tudna sokat beszélni az osztrák–magyar tiszték és a barnauli leánykák és asszonykák randevúiról. Tény az, hogy a barnauli rendőrség lépett közbe, s úgy 20[-a] felé eltiltották azt, hogy mi nőekkel az utcán mutatkozzunk, de ez is ki lett játszva.

Az újságok egész jeremiádkat⁹⁸ rendeztek, hogy mióta az o[sztrák]–m[agyar] tiszték itt vannak, azóta az ő asszonyaik és leányaik meg vannak bolondulva. A vége az lett, hogy Habarovszkba kerültünk.

A telegrammokat, amelyeket naponként adtak, Grosse főh[adna]gy fordította le számunkra.

⁹⁴ Helyesen: Solingen. Német város, késeiről, pengéiről és ollóiról ismert, termékei a 19. századtól világhírűek.

⁹⁵ Helyesen: Rumburk. Cseh város, a textiliparáról híres.

⁹⁶ Helyesen: internált. Az internálás intézményéről lásd SOMOGYI László írását ugyanebben a számban: „Te azt irod, a háború mártírjai közt vagyok én is!” Női visszaemlékezés az első világháború alatti francia internálásra. *Múltunk*, 2018/2. 100-131.

⁹⁷ Sans géne = fesztelenül, kényszeresség nélkül (francia).

⁹⁸ Jeremiáda = hosszadalmas, vég nélküli panasz, siránkozás.

Jellemző a barnauli újságírókra, hogy a p[éldának] o[kért] Portugáliáról még most is mint királyságról ír, vagy nem tudja azt, hogy tényleg köztársaság, v[agy] azt nem akarja elárulni.⁹⁹

Közbe három napra rá érkezik egy nagyobb tiszti transport, amely a sokranjeba¹⁰⁰ lett elszállásolva. Ennek kommandán-sa¹⁰¹ Ulsperger ezredes és néhány őrnagy, alezredes.

Orosz intencióra¹⁰² megkezdődik a századokba való beosztás, a tisztek fel lettek osztva a századokra, ahol rendes szolgálatot láttunk el. (Kihallgatás,¹⁰³ csuklógyakorlat,¹⁰⁴ délután séta, legénységi posta elintézése.)

A napom rendesen a következő volt. Reggeli után 10- $\frac{1}{2}$ 11-kor sétára indultam, amely a város széléig vagy az Ob-partig tartott, utána a korzón találkoztunk a fiúkkal, bevásárlásokat eszközöltünk. Egy óraker az étkezdébe, amely eltartott $\frac{1}{2}$ 3-ig a napi híreket, postát beszéltük meg, utána olvasás 4-5 óráig, mikor cukrászdába mentünk egy csájára, az orosz lapokat átböngésztük. 7- $\frac{1}{2}$ 8-kor haza. 8-kor vacsora, azután a napi parancsot meghallgattuk, még elcsájáztunk este 11-ig, $\frac{1}{2}$ 12-ig énekelgettünk, beszéltünk, megvitattuk a haza sorsát.

Az idő szép volt okt[óber] 11-ig, akkor leesett az első hó, és bizony állandó 2-3 R¹⁰⁵ volt. Pénzt borzasztó nehezen lehetett az oroszoktól kapni, hogy azt a nyomorult gageinkat nem tudtuk soha még a mai napig sem megkapni.

⁹⁹ A Portugál Köztársaságot 1910. október 5-én kiáltották ki. Portugália 1916-ban lépett be a háborúba az antant oldalán, azaz a naplóbejegyzéskor még semleges államnak számított.

¹⁰⁰ Nem sikerült megfejteni.

¹⁰¹ Kommandáns = valamely csapat vagy seregrész parancsnoka.

¹⁰² Intenció = szándék.

¹⁰³ A katonai szabályzat szerint kihallgatást a századnál és az azonos szintű katonai szervezeteknél kiképzési napokon szolgálati jelentések, kérelmek, panaszok meghallgatására kell tartani. A kihallgatást a parancsnok (akadályoztatása esetén a helyettese) tartja.

¹⁰⁴ Csuklógyakorlat = tornagyakorlat.

¹⁰⁵ Kohányi egész naplójában az R betűt használja a hőmérséklet rövidítésére. Ezzel a jellel a Réaumur-fokot jelölték. A René Antoine Ferhault de Réaumur francia természettudós nevével fémjelzett skálának csupán történeti jelentősége van. Alkotója a víz fagyáspontját adta meg nulla foknak, míg a forráspontját 80 foknak. Viszonyításképpen: -20 Celsius-fok = -16 Réaumur-fok.

Állandóan 10-20 rubel vorschussal¹⁰⁶ dolgoztak, és 60 r[ubel] ig hitelt adtak az étkezdébe, de fix pénzösszeget a kezünkbe soha.

Az ezredes az egy alávaló tolvaj volt, igyekezett megszorításokat tenni, p[é]ldának o[káért] újságot nem engedett olvasni, néha betiltotta a kimenőket, a civilekkel nem engedett szóba állni, a mozi-, színházlátogatástól, cukrászda-, kávéház-látogatástól eltiltott.

Természetes a gagenkat ellopta.

[1914.] okt[óber] 4. nevezetes nap volt, elmentünk a katolikus templomba mindannyian, kivéve 4 cseh tisztet, az ebédnél Dalmy kapitány és Ekner f[ő]h[a]d[na]gy beszédet mondtak Ófelségére s a fruhtovás¹⁰⁷ poharak összekoccantak.

Egy nap Schmiedt generális inspicírozott,¹⁰⁸ amikor a mi ezredesünk panaszt emelt, hogy még egy krajcárt sem kaptunk a megígért Gehaltból,¹⁰⁹ ez kérdőre vonta az orosz Polhavnikot, s a bitang szemtelen pofával azt merete hazudni, hogy ő kifizette nekünk a gaget. No, ilyen gazember.

Schmiedt gen[erális] sok mindent hazudott még nekünk, hogy kapunk bundát, csizmát, sapkát, és ma [1915.] január 28. Szibériában 29 R fok mellett kabát nélkül és csizma nélkül szaladgálnak a havon. Ő mondta, hogy ½ millió foglyunk van akkor [1914.] okt[óber] 7-én. No, ilyen hazug.

Teltek-múltak a napok, még [1914.] szept[ember] 25-ike körül halljuk, hogy Mezőlaborc és Ungvár körül járnak az oroszok. Igazán kezdtem Kassa miatt kétségbe esni.

[1914.] okt[óber] 20. körül kezdték hozni a hírt, hogy Törökország mozgósít.¹¹⁰

A barnauli tartózkodás nem volt kellemetlen, annak dacára sem, hogy egy huncut kopekem sem volt a zsebembe.

¹⁰⁶ Der Vorschuss = előleg (német).

¹⁰⁷ Die Frucht = gyümölcs (német), itt valószínűleg borospoharokról lehet szó.

¹⁰⁸ Inspizieren = szemlét tart (német).

¹⁰⁹ Das Gehalt = illetmény (német).

¹¹⁰ Törökország 1914. október 28-án hadüzenet nélkül támadta meg Oroszországot.

Csupán a szlávok tették kellemetlenné a helyzetünket a folytonos piszkos ruszofil¹¹¹ magatartásukkal.

Egynéhány zenekedvelő tisztünk megismerkedett egy kedves német mérnökkel és családjával, s odajártak quartettezni.¹¹² Később ezt a rendőrfőnök betiltotta.

Egy kadett társam együtt ül egy hölgygel a városi park padján, egy rendőr bekíséri mindkettőt a rendőrségre, a leány apjának megmondják az esetet, s figyelmeztetik, ha előfordul még egyszer, deportálják.

Én egy Generalstabsarzt leányával megismerkedve jártam hozzájuk. A leány 8. gimnazista volt. Kénytelen voltam a látogatásokat beszüntetni, mivel a leányt ki akarták a gimnáziumból csapni. A civilek borzasztó féltékenyek reánk.

Az orosz tiszték kaució és beleegyezés nélkül nőszülhetnek.¹¹³ Eredmény, hogy legnagyobb részük a maitressét¹¹⁴ veszi el. Egy ilyen tiszt asszonnyal, mellékesen a város egyik legszebb asszonya volt, egyik főhadnagyunk viszonyt kezdett. Egy éjjel bizony a főhadnagy úr majdnem rosszul járt, mert az ablakon keresztül kellett ugrania.

Egy asszony ismerősömtől, akinek az ura a háborúban volt, tudom meg, hogy az ura és az egész barnauli házi ezred Przemysl ostromába odaveszett,¹¹⁵ de azért az asszonyka nagyon jól érezte magát.

Érdekes az orosz viszonyokra, hogy egy orosz generálist láttunk nap nap mellett az utcán. Kérdőzködésekre megtudtam, hogy a generális egy előkelő pétervári gárdaezrednél szolgált, a felesége udvari dáma volt, a fia a gárdahuszároknál

¹¹¹ Ruszofil = oroszbarát.

¹¹² Kvartett: négy vonós hangszerből (két hegedű, egy brácsa és egy gordonka) álló együttes.

¹¹³ Magyarországon a tiszték házasságkötését 1750 óta házassági kaució letétbe helyezéséhez, valamint az ezredtulajdonos, az ezredparancsnok és a tiszt gyűlés engedélyéhez kötötték. Kiss Gábor: Házasodna a tiszt úr? Forrás: http://nagyhaboru.blog.hu/2014/02/05/hazasodna_a_tiszt_ur (Letöltve: 2018. 05. 28.)

¹¹⁴ Maitresse = ágyas, kitartott nő (francia).

¹¹⁵ Az erőd első ostromáról van szó, amely 1914. szeptember 17-én kezdődött, 91 800 orosz katona részvételével. Az oroszok az október 10-éig tartó ostromban körülbelül tízezer katonát veszítettek.

Rittmeister¹¹⁶ volt, de kisült, hogy a tábornok úr és a fia hamsan kártyáztak, de mégsem veszítették el rangjukat, hanem az apa és fiú Szibériába kerültek. És itt mindkettő közbecsülésnek örvend. A fiú a háború alkalmával be is vonult. Általában az erkölcsök igen lazák. Hogy egy-egy úriasszony, akinek az ura háborúban volt, egész sans gène utcák hosszát járt egy-egy csinos tisztünk után s meghívta vacsorára, az mindennapi eset volt.

Egy pécsi főorvos, dr. Bauer például állandóan egy hölgnél lakott. Egy gimnáziumi tanárnótól tudtam meg az okát. T[udni] i[llick] Oroszországban a nő, a leány szabadon rendelkezik testével, csak az asszony van az ura parancsára rendelve.

Mikor a kimenőnket bevonták, a kaszárnya előtt egész kocsikorzó volt a leányok és asszonyok sorából.

Egy nap, olyan gyermeknapfélést rendeztek a vöröskereszt javára, s nekünk is szabad volt kimenni – természetesen áldozatokkal.

Október közepén váltják föl az orosz ezredest egy tatár hg (?) Komtinurov-nak hívják, de a társaságban Nikolaj Petrovics a neve. Ez éppen olyan gazember volt, mint a többi.

A mi társaságunkba egy kapitány Haupt¹¹⁷ Koppits tartotta a jókedvet, aki ha már megjelent, a társaságban már kacagott mindenki. Az öreg kapott vagy két sebet, amíg az be nem gyógyult, a szavát sem lehetett hallani, de mikor ez begyógyult, reggeltől estig viccelt az öreg.

A másik érdekes alak a hapt. [Haupt] Feichtenslager, egy öreg III. tiroli kapitány,¹¹⁸ aki két hónapig nem vetkőzött le.

Nemkülönben az öreg báró Wedl, egy civil porosz 65 éves földbirtokos, akit a határon lévő birtokán fogtak el a muszkák, egy csomó férfi, nő, gyermek kíséretében hoztak ide a földekről a muszkák, a szegény gyerekek mezítláb, szalmakalapba teleltek itt Szibériába.

Egy szegény szoptatós gyerek még az úton meghalt, s a bítangok nem engedték a gyermek hulláját kitenni, négy napig utazott velük.

¹¹⁶ Der Rittmeister = lovaskapitány (német).

¹¹⁷ Das Haupt = valaminek a vezetője (német).

¹¹⁸ Valószínűleg a 3. tiroli lövészezredről van szó.

Az asszonyok nyomorultan öltözve kerültek ide Szibériába. A férfiak között egy 50 éves állomásfőnök, aki a kertjébe rózsát nyesegetett, fogták el. Ezek a legénységgel együtt napjában egyszerűen étkezve éltek piszkos, füstös barakkokba.

Egy szegény katonánk leesett a priccsról, meghalt, és senki sem tudta a nevét, mert ezek a gazemberek a harctéren a legitimációsblattekaps[elt]¹¹⁹ elszedték tőlük.

Rengeteg temetést láttunk is, de főleg gyermektemetést, a nyitott koporsót viszi két ember elől a jellegzetes orosz fejfával.

Az ezredesünk nem úgy viselkedett, mint ahogy derék osztr[ák]–magy[ar] tiszthez illenék.

Sokat mulattunk az öreg Wedl-en.

A fegyelem később jobban megszorult, végül már egyáltalán nem volt szabad elhagyni a kaszárnyát, csak szolgálatban.

Októberben egy nagy örömnünnepet ültek egy vasárnap az augustovovi csata¹²⁰ örömnünnepet, de nem sokáig tartott az öröm, mert két nap múlva jött a hír, hogy Antwerpen elesett.¹²¹

Ebben az időben történt, hogy behívták az összes tartalékosokat 17–52 évig, sokat neveltünk ezeken az öreg cserebogarakon, akiken csak sapka volt és semmi más. A kiképzésük milyen nehézkes volt, s milyen fürgék a mi legényeink, ha reggelenként csuklógyakorlatot tartottunk velük. El is bámultak, s mindenképp „harasó vengerski”¹²² elismerő szózatuk. (?)

Egy barnauli kirakatban ott láttuk a „vengerszki tokai vinot”.¹²³ Olyan jólesett legalább ezt látni.

¹¹⁹ Das Legitimationsblatt = dögcédula (német). Az első világháborúban a dögcédula egy igazolványjegy volt, rajta az illető csapatteste, rendfokozata, vezeték- és keresztnéve, avatási évfolyama, anyakönyvi lapszáma, lakhelye és születési éve szerepelt. Az igazolványjegyet egy réztokban helyezték el, amit a jobb nadrágzsebben lévő apró zsebecskében tároltak. A réztokot gyapjúzsinórral a nadrággombhoz erősítették.

¹²⁰ A 19. században épült lengyel Augustow-csatorna a Visztula és a Neman folyót kapcsolja össze. Heves harcok dúltak ezen a vidéken az orosz és a német csapatok között 1914. október elején – Kohányi feltehetően az itt aratott orosz győzelemre utal.

¹²¹ A várost védő katonai parancsnok, Victor Deguise tábornok, 1914. október 10-én adta meg magát a német csapatoknak.

¹²² Хорошо венгерски = Jól van, magyarok! (orosz).

¹²³ Венгерское вино = magyar bor (orosz).

Október elején kapja az egyik hadnagy az első hírt Németországból sürgönyére.

Gyermekotthon. Mindennapi sétám alkalmával, ha délbe hazajöttem, megálltam a gyermekotthon előtt. A hadba került családok gyermekei 2–9 évig voltak ott ellátásban, s ha meg-megálltam, s elnézegettem az apróságokat egy szőke fiúval és egy barna kis leánnyal, akik mindennap már ott vártak, ha cukrot hoztam nekik és csókokat integettek.

Az urak mindenfelé vásárolnak bundákat, hogy a téltől megmeneküljenek. Nekem se pénzem, se kedvem egy ilyen bunda megvásárlására, mely a híres barnauli juhok bundájából készült Barnaulba.

A legnagyobb egyetértésben élünk már Barnaulba, mikor egy reggel jön a parancs, hogy az összes magyar és porosz és német tiszték délután négy órakor indulnak hajóval állítólag Krasznótavba.¹²⁴ Also Gut,¹²⁵ legalább gyorsabban telik a fogás.

Délben fizetés, egy huncut kopeket nem kaptam, tessék most így, krajcár nélkül nekivágni egy kéthetes vasúti útnak.

Barnaulba csak a csehek és a szlovákok maradtak.

Kiadom a legényemnek a parancsot, a hét szilvám¹²⁶ pakold össze délutánra, és menj vele ki a hajóállomásra. Még begrogtam a kisleányoktól és ismerősöktől elbúcsúzni a városba.

Délután ki a hajóállomásra, és beszálltunk egy ott váró hajóra.

A kilátások kellemetlenek, hideg volt, a kabinok, ebédlők, szalonok zsúfolásig tele tisztekkel, én a II. oszt[ályú] szalonba szorítottam egy kis helyet a földön magamnak, de nagyszerű

¹²⁴ Krasznosztav település Ukrajnában van, így feltételezhető, hogy Kohányi félreértette a helynevet.

¹²⁵ Also gut! = Nos hát, jól van! (német).

¹²⁶ Utalás Kohányi nincstelenségére – a hétszilvafás nemesek a kisnemes alsó kategóriájához tartozó, egyetlen telkükön paraszt módra élő és gazdálkodó nemesek voltak.

társaságba, az ebédlőbe aludtunk vagy tízen, köztük Hoffmann Józsi¹²⁷ és Csocsola,¹²⁸ akik egész éjjel vicceltek.

Egy kopek nincs a zsebembe, éhes voltam nagyon. A kadet-tal összevettük a vagyonunkat, és kisül, hogy egy rubel 70 kopek az összvagyon. Hetven kopekért bevásároltunk wurstot és kolbászt, az egy rubelt pedig lekapcsoltam magamnak. Este a kapitányokból megalakult egy makao bank,¹²⁹ én leültem az egy rubelommal, és sikerült hármat csinálnom. Mindjárt került belőle másnap ebéd és vacsora.

Az Ob már kezdett fagyni, a jeget sok helyen törtük, éjjel zátonyra is mentünk a nagy köd miatt. Reggel kimentünk a fedélzetre, és sétáltunk, nézve a vidéket, amelyről azt gondoltuk, hogy sohasem látjuk vissza, csak ha hazafelé megyünk. Olvasás, éneklésből állott az egész nap.

Annyiból jól éreztük magunkat, hogy csak magyar és német fiúk voltak együtt, járta a hazai ferbli,¹³⁰ csöndes makao, ramsli,¹³¹ sőt az öreg lands-term¹³² (?) hadnagyok huszonegyeztek.

Este Csocsola mulattatja a társaságot a hazai élményeivel, mint ökörhajcsár.

A nóta is jobban ment, mint máskor, a magyar fiúk között.

A vidék kietlen, hó, hó és hó mindenütt.

A transport kommandáns egy goromba fráter, aki a napi 75 kop[ejka] zulagot¹³³ állandóan elsikkasztotta, de a helyett folyton népszámlálást tartott, hogy megvan-e mindenki.

Végül [1914. október] 22. délelőtt feltűntek Novonyikolajevszk hazai.

Délben kikötöttünk, s onnan a vasúti állomásra indultunk.

¹²⁷ Hoffman József hadnagy, a 15. népfelkelő gyalogezred tisztje.

¹²⁸ Csocsola vagy Csacsala Kálmán (1880) hadnagy, a 15. népfelkelő gyalogezred tisztje.

¹²⁹ Hazárdjáték, 52 lapos francia kártyával játsszák, egy bankadóval és két játszóval.

¹³⁰ Hazárdjáték, 32 lapos magyar kártyával játsszák. A 19. század kedvelt játéka volt, számos irodalmi szövegben szerepel.

¹³¹ Hazárdjáték, 32 lapos magyar kártyával játsszák.

¹³² Az eredeti kézirat gépelője valószínűleg a „Landwehr” szót nem tudta kibetűzni.

¹³³ Die Zulag = pótlék (német).

Az étterem tele de tele tiszttel, minden fél órába egy katonavonat. Ágyúkat már nem cipelnek sehol, de gyalogság és főleg sok kozák ment.

Délután fél négykor beszállás, és kijelölnek 6 IV. osztályú kocsit a beszállásra, ebből egy az őrségé, egy III. oszt[ályú] a törzstiszteké s a 4-be bennünket, 120-at beraknak egy 19 napos útra.

No also schon schau mer aus!¹³⁴

A heringek a hordóban úri módon vannak hozzánk képest, egy-egy szakaszban 8-an voltunk, három lent, három a közepén, ketten fent a podgyászhálóban, köztünk minden kocsiiban három-négy tiszt legény,¹³⁵ minden tisztnek matraca és egyéb holmija, a levegő, mely ebben volt. Klozet nincs, víz nincsen, a tizenkilenc napos úton a fehéreneműt is mosattuk, ez ott száradt a vagonban, képzelhető az illat. A kocsit két kályha fűti, ha befűtöttek, fent majd megsültünk, de viszont lent a cugtól majd megfagytunk. No hát fényes kis helyzet.

Ha az egyik szellőztetett, a másik lármázott. Az ajtót folyton nyitogatják, huzat van.

Az öregebbek reumát, podegrát¹³⁶ kaptak.

Éjjel a 38-ból 22 horkolt, öt a fogát csikorgatta, 2-3 kártyázott és mind a 38 kivétel nélkül eregette a szelet az útnak.

Hát mindenképpen kellemetlen volt. Főnt a podgyászhálóban Hamerszky¹³⁷ és Ébner főhadnagyok laktak, a közepén Magos főh[adna]g[y],¹³⁸ Linkes és én, az alsón Uhl¹³⁹ és Hodzsa.¹⁴⁰ A folyóson a három legény. Sok-sok minden ment végbe azután. A Bajkál-tóig nem engedtek kiszállni, de Mandzsúria határától kezdve szabad volt kiszállni. A Bajkál-tóig a vidék érdektelen síkság, be nem hordott takarmány, élet ritka, egy-egy falu. A lakosság kezdi a kínai színezetét felvenni.

¹³⁴ No also schon schau mehr aus! = No, hát szépen vagyunk! (német).

¹³⁵ Tiszt szolga = a tisztnek szolgálatára álló sorkatona, a tiszt legény a sorállományú katona fiatal korára utalhat.

¹³⁶ Podagra = köszvény.

¹³⁷ Hamerszky Elemér főhadnagy, a 3. dragonyos ezred tisztje.

¹³⁸ Magos Sándor főhadnagy, a 3. honvéd gyalogezred tisztje.

¹³⁹ Uhl Aurél hadnagy, a 13. népfelkelő gyalogezred tisztje.

¹⁴⁰ Hodzsa Kornél hadnagy, a 13. népfelkelő gyalogezred tisztje.

Egy gyönyörű parton következik ezután az igazán szép és kellemes Bajkál. Az időjárás hideg és havas. De amint a Bajkálhoz érünk, az idő megváltozik, kellemes, mondhatnám, tavaszi levegő, úgyhogy fűtenünk csak éjszakára kellett. Egy szép holdvilágos este megérkezünk a B[ajkál] partjára, a víz sötétzöld, amelyen a hold sugarai megtörtek, jobb oldalról magas hegyek fenyvessel, s ezek aljába vezet a vasúti vonal. Alagút alagút mellett a kis egyvágányú pályán. Előttünk egy nappal ment egy vonat, amelyik összeütközött, s a vasúti hivatalnokot, amint a személyzettől hallottuk, még aznap felakasztották.

Katonatranszporttal lépten-nyomon találkozunk.

Mandzsúriába megváltozik az idő is. Az oroszok birtokába itt csak a vasúti vonal van, és ettől jobbra-balra egy kb. 200 méteres sáv. Minden 2-3 kilométeren őrtanya és lovas patulokkal¹⁴¹ minden órában találkozunk. Kb. 60.000 ember áll itt szolgálatban, amely a csunguzuk¹⁴² támadásától védi a vonalat, mert akárhányszor megtörtént, hogy a csunguzok kiraboltak tehervonatokat. Naponként egy expressz közlekedik ezen a vonalon.

A tiszték ötévi szolgálatot tesznek, amely tíznek számít, s évenként négy hónap szabadságot kapnak. Az itteni szolgálat unalmas és kimerítő. Csupa intelligens galíciai lengyel ezredek vannak itt, az altiszték mind beszélnek németül. A convoyon is ilyen zöld parolis lengyel csapat volt, katonás, de úri társaság. A vidék kopár és kietlen.

Egy úrral beszélünk egy állomáson, aki híreket kérdezett tőlünk. Uram, feleltem neki, Önnek mindent jobban kell tudni, hisz telegrammokat olvas, amire ő azt felelte: hát azt hiszi, hogy mi hiszünk a telegrammoknak, azok az isteni nép részére hazudnak. Ez mondta el nekünk, hogy ([1914.] nov[ember] 2.) Varsó valószínűleg elesett.¹⁴³

Én betegen utaztam, Mandzsúrián végig ablak mellett aludtam, meghültem, s közel 40 fokos lázam volt 3 napig, hét orvos

¹⁴¹ Patrul = járőr.

¹⁴² A Mandzsúriában garázdálkodó csunguz bandáktól rettegett a környék lakossága, félelmetes hírüket más hadifogoly-írások is megörökítették. Fábíán Béla: 6 ló, 40 ember. *Magyarország*, 1929. november 5.

¹⁴³ Varsót a németek 1915.(!) augusztus 1-jén foglalták el.

konzultált, de a csáják és aspirin meggyógyítottak. Csak az ablakon keresztül élveztem a copfos kínaiakat.

Minden hihetetlen olcsó, a cukor fontja 14-15 kop[ejka], a tea, vaj, minden nagyon olcsó.

Még mindig nem tudtuk, hová visznek, általában Vlagyivosztookról volt szó.

Egy kínai tiszt elbeszélte, hogy a vlagyivosztoki helyőrséget is elvitték a harctérre, s csak egy népfelkelő dandár van már ott. Itt halljuk, hogy Csingtaut elfoglalták a japánok, s hogy a Kaiserin Lizbeth elsüllyedt.¹⁴⁴

Ebben az időben próbáltunk a megszökés gondolatával foglalkozni, hogy leugrunk a vonatról, de egy kínai tiszt, aki a Bécsújhelyi akadémiát¹⁴⁵ végezte, felvilágosított, hogy a kínai részéről nem várhatunk támogatást, mert hihetetlenül félnek az oroszoktól.

Általában a kínaiak roppant gyávák.

Az állomásokon mindenütt megbámultak minket, az ostrichiket.¹⁴⁶ A velünk utazó legénységi transportnak határozottan rossz dolga volt. Hol kaptak enni, hol nem. De többet nem, mint igen. Természetes, ennek zsványkodás lett a vége, amelyik állomáson leszálltunk, ott vad attaquet¹⁴⁷ intéztek a lafkák ellen, amiből mindig a lafkás került ki vesztesen.

¹⁴⁴ Németország a bokszerlázadást lezáró 1901-es pekingi jegyzőkönyvben szerezte meg a Kiaucsou védőövezetet Kínában, a Sárga-tenger partján. Az 552 km²-es területen Csingtau volt az egyetlen kelet-ázsiai német hadikikötő. Az itt állomásozó cirkálórój 1914. augusztus 23-án elhagyta Csingtaut, a kikötőben csak a régi, nyílt tengeri harcra már alkalmatlan hajók maradtak – köztük a Kaiserin Elisabeth cirkáló. A japánok augusztus 27-én blokád alá vonták az öblöt, és megkezdték Csingtau ostromát. Az erőd végül november 7-én kapitulált, a hajó legénysége néhány nappal korábban maga süllyesztette el hajóját. Csingtau foglyul ejtett őrsége körülbelül 7300 fő, japán hadifogságba került, ahonnan csak 1919–1920 fordulóján érkezett haza Magyarországra, a csóti leszerelőtáborba. – BALOGH Tamás: *A „piros-fehér-piros” a Sárga-tengeren. A Kaiserin Elisabeth cirkáló története.* Schöck Kft., Szekszárd, 2009.

¹⁴⁵ A Bécsújhelyi Katonai Akadémiát 1751-ben Mária Terézia császárnő alapította. A Theresianum a világ első katonai akadémiaja volt, 1918-ig itt képezték az Osztrák–Magyar Monarchia tisztjeit.

¹⁴⁶ A der Österreicher = osztrák (német) szónak a torzított változata.

¹⁴⁷ Attaque = roham, támadás (francia).

A lekanyarított kolbászok, a meghasított cukros zsákok tudnának vitéz Zacsek András tetteiről¹⁴⁸ regélni.

A transportban volt egy trombitás is. Utunk égő legelőkön vezet át, ahol a turfaégetés¹⁴⁹ szempontjából gyűjtják fel a zombéket.

Ahogy Mandzsúria határát elhagyjuk, újból drágaság fogad.

Egyik szép napon, [1914.] nov[ember] 10. körül avizálják,¹⁵⁰ hogy itt vagyunk állandó tartózkodási helyünkön, Nyikolszk-Usszurijszkijba.

Nyikolszk-Usszurijszkij. Délben kiszállítanak, elhelyeznek az állomás melletti barakkba, ahol a legénység koszol. Bemegyünk a városba. A város közönséges szibériai város, amely magán hordja a japán és kínai jelleget.

Óriási kaszárnyatelepekkel, amelyekben békében egy hadi állományú hadosztály állomásozott, most gyenge Garnisons Wache¹⁵¹ tartja megszállva. Nem messze, a kaszárnyateleptől mintegy 20-20 kilométerre kezdődik Kína. Hogy vágyott a szívnünk a copfosok közé.

Itt kezd már a szökés gondolata kísérteni mindenkit.

Megérkezünk a kaszárnyatelepre, egy rádióállomás helyiségebe helyeznek. Irtózatossá hideg van a szobában, -3 fok, kint -27 R. A szoba nem volt fűtve már hetek óta, elfűtöttünk ott mindent, ami csak a kezünkbe jött, ablakráámát, padot, ajtódeszkát stb., mégsem lett melegebb. A csajákat egymás után ittuk, de bizony éjfél felé elnyomott az álom, de felöltözve, teljes köpenytakaróba aludtam el.

Reggel jön egy altiszt, s jelenti, hogy délben továbbindulunk Habarovszkba. Az altiszt intelligens fiú volt, aki meg tudta oly pontosan határozni Magyarország közjogi helyzetét, hogy önálló királyság, hogy akármelyik osztrák politikus tanulhatna tőle.¹⁵²

¹⁴⁸ Nem sikerült azonosítani.

¹⁴⁹ Turfa = tőzeg.

¹⁵⁰ Aviser = észrevesz, meglát (francia).

¹⁵¹ Die Garnison = helyőrség, die Wache = őrség (német).

¹⁵² A Magyar Királyság valójában az Osztrák-Magyar Monarchia része volt az Osztrák Császársággal együtt.

Nem biztatott Habarovszkkal egyáltalán. Olyan hideg jár arra, hogy 38-40 R az állandó hőmérséklet.

Kicipélnek másnap [1914.] nov[ember] 8-án az állomásra, ahonnan 12-én reggel egy németül beszélő altiszt önkéntes vezetése mellett be a kaszárnyavárosba.

Egy óriási laktanya város à la Hajmáskér.¹⁵³ Békében is legalább egy gyalog hadosztály legénysége, kb. 4 ezred van itt elszállásolva. Négyszögbe épült piros épületek, amelyek egy gyakorlóteret zárnak magukba.

Egy hodályba visznek minket, ahol 120 tisztet szállásolnak el egy legénységi szobába, lent a földszinten, három kisebb terebben 10-15-ével laknak az urak.

Itt kezdődik meg az igazi fogva tartásunk.

Az egész épület kétszeres őrséggel van körülvéve, az épületet nem szabad elhagyni senkinek, csak egy 65 lépéses sétaterre d[él]e[előtt] 11-12-ig és d[él]u[tán] 4-6-ig.

Ha a kantineba akart menni az ember, két fegyveres őrral kísérték. Idegen arcot azóta hónapokig nem láttunk. Hanem szekatúrába¹⁵⁴ volt részünk. P[éldának] o[káért] reggel 8 órai felkelés, az állandó ronda megbámulás, a paraszt orosz tisztek megtették, hogy este női társaságot hoztak föl, akikkel megbámultatták a szegénységünket. A gaginkat itt is elsikkasztották, egész november óra 10 R[ubel] előleget kaptunk, amit levontak a decemberi gagenkből.

Inspicirungok,¹⁵⁵ ezredesek, tábornokok részéről, akik a legpiszkosabb módon, köszönés nélkül jöttek be a szobákba. Később mi is ilyen piszkos módon bántunk az ő tisztjeikkel.

Két órát lehet a szabad levegőn tölteni, a 120-an együtt egy szobában a hideg miatt nem lehet szellőztetni, romlott levegő, klozettek közelsége stb.

¹⁵³ A Veszprém megyei Hajmáskér mintegy hatezer négyzetméteres tüzérlaktanyájában 1911 és 1914 között folyt katonai kiképzés. 1914 és 1918 között hadifogolytáboraként, 1918 után a hazatérő magyar katonák leszerelőtáboraként funkcionált.

¹⁵⁴ Szekatúra = bosszantás, zaklatás.

¹⁵⁵ Die Inspizierung = ellenőrzés (német).

[1914.] nov[ember] 17-én érkezik egy új transport, ahol a (15 inf[anterie] Trupp[e] div[ision]¹⁵⁶) orvosai jönnek velük.

Nagyon megörültünk az új transportnak, mert jó sok ismerőst találtunk közöttük, többek között Dr. Kalapost, aki nekem nyújtotta az elsősegélyt.

A Doktorokkal nagyon sokat vagyunk együtt.

[1914.] nov[ember] 25-én jön a parancs a Krasznaja Rjecskára való kimenetelünkre. Egy önkéntes van hozzánk beosztva, aki mérnök civilben és jól beszél németül. Ő erősen biztat, hogy kint, Krasznaja Rjecskán hasonlíthatatlanul jobb lesz, mint a hodályba.

A hodály, így hívtuk a tömeglakást, amely egy óriási teremből állott, ha benézett az ember, igazán megrémült, egy hosszú terem, amelyben 10-12 lámpa mellett az asztaloknál ülnek, kártyáznak, dominóznak, a füst leszáll, oly igazi Kufstein¹⁵⁷ benyomását tette.

[1914.] november 25-én küldöm az első sürgőnyt haza. Ekkor indul meg a három transportból álló fogolytársaság ki, Krasznaja Rjecskára. A vasút, amely kivezet, a hab[aróvszki] vasúti és táv[író] ezred kezelésében áll. Olyan, mint a mi boszniai vasutunk,¹⁵⁸ hosszú 1 ¾ órás utazás alatt megérkezünk a telep aljára, ahol a vasúti állomás van. A vasútállomás a telephez 10 percre esik, a telep fennsíkon áll. A piros épületek már messzire világítottak. [1914.] nov[ember] 27-én lehetett 35 fok hideg, talán egyike a leghidegebb napoknak, ezen a rövid úton vagy három úrnak fagyott le a füle, míg fel tudtak jutni.

Este 6h felé megérkezünk a telepre, ahol már az I. transport meleg csájjal és fűtött szobával várt.

¹⁵⁶ Helyesen: Infanterietruppendivision = gyaloghadosztály (német).

¹⁵⁷ Település a mai Ausztriában, erődítményében 1865-ig börtön volt (itt raboskodott többek között Kazinczy Ferenc is), 1888-ig kaszárnyaként működött.

¹⁵⁸ A bosznia-hercegovinai vasúthálózatot 1879-ben kezdték el építeni a Bródtól Zenicáig tartó szakasz elkészítésével. Az építkezés 1892-től gyorsult fel, mikor ezt a szakaszt Szarajevóig meghosszabbították. A vasúthálózat ekkor keskeny nyomtávú volt, valószínűleg erre gondolt Kohányi, mikor ezt az orosz vasúttal összevetette.

A lakásom Krasznaja Rjecsán

Ami az általános lakásviszonyokat illeti, azt össze sem lehet hasonlítani a többi, eddigi helyeinkkel. Elsősorban vadonatúj, illetőleg ősszel épült tiszti épületekbe kerültünk, amelyek tiszta, poloskamentes és többé-kevésbé jól fűthető lakások.

Első fő baj a víz. Az orosz gondolkodást jellemzi: egy katonai telepet építenek, amelynek még a környékén sincsen víz, hanem a mozdony jár föl napjában kétszer, amely a tertányából¹⁵⁹ a sínek mellé odakészített hordókba ereszti a vizet, ahonnan a legények a konyhába hordják a vizet. Szerencsére a csája re[n]dszer kifejlődése, mert aki meg nem tudja a csáját szokni, szomjan halhat. A másik, hogy a klozetek nem voltak készen, s ezt úgy oldották meg, hogy az udvaron földött latrinákat készítettek. Tessék ezt 36-40 mellett elképzelni, ha hozzávesszük, hogy egy másik az olajos víztől diarét¹⁶⁰ kapott. Szeles időben pedig lehetetlen használni a latrinákat.

A koszt, az ebédkoszt az veszedelmesen rossz. Minden első nap cotlette,¹⁶¹ minden másodnap hal.

Aprólékos szereinket a katonai lafkából szerezzük be, amely elég drága. Cukor, csáj, stb.

A bánásmód annyiban kellemetlen, állandó őrizet alatt vagyunk, a telepet háromszoros őrgyűrű veszi körül, amely úgy őriz minket, mint a sárkányokat. A bánásmód néha eldurvul, p[éldának] o[káért] a motozások, erről majd később.

Az egyes árak változók, p[éldának] o[káért]

Cukor 1 font (kb. 46 deka) [1914.] dec[ember] 18 kop[ejka] [1915.] márc[ius] 23 k[o]pejka]

Dohány $\frac{1}{4}$ font [1914.] dec[ember] 52 kop[ejka] [1915.] márc[ius] 60 k[o]pejka]

Hús 1 font [1914.] dec[ember] 22 kop[ejka] [1915.] márc[ius] 28-30 k[o]pejka]

A december hónap elég egyhangúan telt, a hideg meg[...]tek, ami lehetetlenné tette a hosszú kint tartózkodást. Az első

¹⁵⁹ Tertány vagy tartány = a tartály régies megnevezése.

¹⁶⁰ Diaré = hasmenés.

¹⁶¹ Cölette, kotlett = bordán, vagy karajon lévő húsból készült étel (francia).

változás [1914.] dec[ember] 14-én jött, amikor az első sürgönyt kaptam otthonról. Hihetetlen volt az örömöm, majd reá két napra három levél otthonról. (Preinreicher Matyi.) 11-én kaptam a banktól értesítést, hogy 100 rubel jött, akkor már nagyon le voltunk égve, karácsony előtt álltunk, az oroszok nem adtak gaget, és így nagyon szomorú ünnepek elé néztünk, de a Blanka Bank¹⁶² híradása egyszerre felvillanyozta a kedélyeket. Egy szép csütörtöki szibériai napon megjött a pénz, aznap az oroszoknak is megjött az eszük, és kiosztottak 10 R[ubel] vorschusst. Eleinte bántott, hogy odahaza drága pénzeket fizettek ki a rongy orosz pénzért.

Nagy előkészületek a karácsony estére. Az összes megspórolt fákkal befutóttuk az ebédlőt. A legényeink az erdőről 2 szép fenyőfát hoztak, az egyikről leszedtük a gallyakat s feldíszítettük az ebédlőt, a sarokba ott állt a karácsonyfa, amelyet egész nap díszítettünk. Már napokkal előtte csináltunk színes papirosból láncokat, gyertyácskákat, aranyoztunk diót, cukrot színes szalagra, cigarettát, szaloncukrot úgy, hogy este magam is megbámultam a kis fánkat, olyan csinos lett.

Az ebédlőasztal pedig egy remekmű. Fehéren megterített asztal, fenyő és csinált virágcsokrok rajta, megterítve elsórángúan. A terembe kellemes meleg, 5 lámpával megvilágítva. A falon Ófelsége képe¹⁶³ és egy fenyőágakból kirakott kereszt két lámpával megvilágítva.

Kerített a legényem estére vodkát, és elhatároztuk, hogy krampampulit¹⁶⁴ csinálunk belőle. Délután az ezredes járt körbe, mindenkinek „kellemes ünnepeket” kívánva.

Vacsora előtt meggyújtottuk a fát, s az ajándékok kiosztására került a sor, mindenki kapott egy hecc ajándékot a családból. Magos sétatálcát, Uhl gyorsírás okmányt, Rigó érdemkeresztet, Jok bajuszkötőt, Hodzsa puskát, én 2 szép Bismarck szivart¹⁶⁵

¹⁶² Nem sikerült azonosítani.

¹⁶³ I. Ferenc József (1830–1916) magyar királyról van szó.

¹⁶⁴ Krampampuli = cukorral kevert, fűszerezett alkohol ital, melyet a fogyasztás előtt rövid időre meggyújtanak.

¹⁶⁵ Otto von Bismarck már porosz miniszterelnökként is rendkívül népszerű volt, egész sor tárgyat és növényt, így szivart, kést, epret és rózsát is neveztek el róla. *Vasárnapi Újság*, 1870. július 17.

és 2 tábla csokoládét. Sokáig ültünk a jól sikerült vacsora mellett. Vacsora közben bejött a postás és hozta a postát, én kaptam, Hodzsa is, csak szegény Uhl volt kétségbeesve, mert ő idáig még semmit sem kapott otthonról.

Bevártuk az éjfél, sőt a reggel négy órát, ez volt otthon a 8 óra, s haza gondoltunk könnyes szemmel, ezután egyszerre mind a hómezős Galiciára gondoltunk s ... aludni tértünk. Mindegyikünk álmodott, ... otthonról a karácsonyról.

Az ünnepek alatt gyönyörű téli idő járt, hideg, szép, száraz idő. Szilveszter estére a doktorokhoz készültünk, ahol nagy jour és kabaré készült. Voltunk is vagy 35-en, kitűnően csupa magyar fiú együtt, kitűnően sikerült a kabaré. Éjfélkor Smeisz bácsi mondott beszédet, s csája mellett elültünk $\frac{1}{2}$ 2-ig. Másnap az a magyar társaság volt nálunk feketekávé. A január hónapról kevés a mondanivalóm, hosszú téli esték, amelyeken nagyon-nagyon sokat fáztunk, unatkoztunk.

Az este rendesen a kályha körül hozta össze a társaságot, amik (?) szőnyegre kerültek a harci élmények.

De még ezt megelőzőleg egy reggel arra ébredtünk fel, hogy el vannak az ajtók állva fegyveres posztokkal, még a legénységet sem engedték be a mosdóvízzel, mi nem tudtuk elképzelni, mi lehet. Végül kisült a dolog, hogy szobáról szobára jártak, és ház-test motozást tartottak röpiratok, fegyverek után kutattak. De amellett loptak is, p[éldának] o[káért] lovas tisztek sisakjait, a mi sapkarózsáinkat, eleinte komolyan fogtuk fel a dolgot, de később, mikor ez a házmotozás több ízben megismétlődött, már mindenki csak nevetett rajta.

Történetek ugyan nagyobb disznóságok is. P[éldának] o[káért] a szomszéd transportból a gitárokat és összevásárolt japán dolgokat lopták össze, és másnap a katonai lafkákban árulták, s erre vállalkoztak itt tisztek!, hogy ezt a motozást vezessék.

Naponkint megjelenik a Zi csasz,¹⁶⁶ az újságnak német fordítása Grosse főhadnagytól, aki tökéletesen beszél oroszul. A „Zi csasz” ki is adott egy újévi számot, általános derűtséget keltve vele.

¹⁶⁶ Сейчас (most) orosz szó után.

A januári hírek elég rosszak, az oroszok bent járnak a Kárpátokban. A németek vissza vannak verve, Itália, Románia ellenünk mozgósít.¹⁶⁷ Szinte lehetetlenül hangzik még az a hír, hogy mikor már az orosz lapok is Szerbia tragédiájáról¹⁶⁸ írnak, a mi hadainkat egyszerre kivonják Szerbiából. Itt a hírt természetesen úgy állítják be az oroszok, mint a szerb hadsereg fényes győzelmét, de ebbe nem tudunk, mert nem akarunk hinni, s másba keressük a magyarázatot. A találgatások különbözőek, a legvalószínűbb, hogy a Kárpátok védelmére kellett felhozni a csapatokat. Januárba hozzák még a hírt, hogy Razdolnojéból egy csoport megszökött és borzalmas véget értek, állítólag többen megfagytak belőle, még ma ([1915.] április) sem tudjuk a valóságot. Januárban megkapjuk a hírt, hogy megindultak a tárgyalások az orvosok kicserélésére, általános az öröm.

Esténkint nagy lóversenyzés a doktoroknál, amik (?) a téma a kicserélésről folyik.

A hónap vége nagy változást hozott. Át lettünk költöztetve valamivel szorosabbra, mivel egy újabb transport érkezett, akik hozzánk lesznek bequartályozva. [1915.] február 1-jén megérkezik éjjel a transport, mi szerencsére csupa magyar fiút kapunk: Lányi,¹⁶⁹ Gáthy honv[éd] főh[a]d[na]gy,¹⁷⁰ Jezernicky,¹⁷¹ Törzsök¹⁷² és Draskóczy hadnagyok,¹⁷³ jókedvű, derék magyar fiúk. Razdolnojéból jöttek, 3 közülük abból a társaságból való volt, akik megszöktek, de az oroszok elcsípték őket.

Eddig tart a naplófeljegyzés.

¹⁶⁷ Az olasz hadüzenetre 1915. május 23-án, a román hadüzenetre 1916. augusztus 27-én került sor.

¹⁶⁸ A Monarchia 1914. augusztus 12-én kezdte meg Szerbia elleni hadjáratát. Komoly vérvesztésnek köszönhetően sikerült rákényszeríteniük a szerb főparancsnokságot 1914. november végén Belgrád átmeneti feladására.

¹⁶⁹ Lányi főhadnagy, az 1. honvéd gyalogezred tisztje.

¹⁷⁰ Gáthy főhadnagy, a 11. honvéd gyalogezred tisztje.

¹⁷¹ Jezerniczky hadnagy, a 3. honvéd gyalogezred tisztje.

¹⁷² Törzsök hadnagy, a 17. tüzérezred tisztje.

¹⁷³ Draskóczy hadnagy, a 65. gyalogezred tisztje.